

מפגש אינטרסים – תנאי הכרחי אבל לא מספיק

אלוף בן

ב־21 במאי 2008 הודיעו ישראל וסוריה על פתיחת שיחות שלום בלתי ישירות, בתיווכה של טורקיה, שמטרתן "להגיע ליעד של שלום מקיף". סוריה הודיעה שראש הממשלה, אהוד אולמרט, התחייב לנסיגה מלאה מרמת הגולן לקווי 4 ביוני 1967. ישראל לא הכחישה זאת במפורש. ההודעה על חידוש המשא ומתן הישראלי-סורי, אחרי יותר משמונה שנות קיפאון, פורסמה בתום שיחות נפרדות שניהלו הטורקים עם פקידים ישראלים וסורים באנקרה. הממשל האמריקאי, שעודכן מראש, הגיב בחוסר התלהבות לחידוש הערוץ הסורי, אך לא הערים עליו מכשולים.

ומתן יתנהל בפומבי, בתיווך אמריקאי, ועל בסיס התחייבות ישראלית מוקדמת לסגת מכל רמת הגולן. אולמרט רצה משא ומתן חשאי וישיר, והתחייבות סורית להתנתק מהברית עם איראן, חזבאללה וארגוני הטרור הפלסטיניים. בחיפוש אחר נוסחאות גישור, הבהיר אולמרט שהוא "מודע להצעות שהעבירו קודמיו לסורים" – הצעות שהתבססו על נסיגה מלאה.

לפי סקרי דעת קהל שפורסמו ב"ידיעות אחרונות", רוב הציבור הישראלי מתנגד לנסיגה מהגולן ואינו מאמין בכוונות השלום של הסורים.¹ הדיון הציבורי בישראל התמקד בשאלה, האם ראוי שראש ממשלה תחת חקירה ינהל משא ומתן מדיני רגיש – או להיפך, האם החשדות נגד אולמרט יוצרים תמריץ להסדר היסטורי עם סוריה.

האינטרס האסטרטגי

הנימוקים בעד הסדר שלום עם סוריה אינם חדשים, ומוצגים בעקביות מימיו הראשונים של תהליך השלום בוועידת מדריד, אוקטובר 1991. בעיני תומכי ההסדר, שני הנשיאים אסד – האב חאפז

מו במקרים דומים בעבר, גם הפעם עורר חידוש המשא ומתן עם סוריה התעניינות ציבורית ופוליטית גדולה בישראל. הביקורת על ראש הממשלה התמקדה בטענה, שההודעה על שיחות השלום נועדה להסיט את תשומת הלב מהפרסומים על החקירות נגדו. הוויכוח המהותי נדחה, כנראה, עד שיתברר מה מתרחש בשיחות ומה תוצאתן.

לפי הגרסה הישראלית, התיווך הטורקי בערוץ הסורי החל בעקבות ביקור אולמרט בטורקיה בפברואר 2007. ראש הממשלה נועד אז לשיחה ממושכת עם עמיתו הטורקי, רג'יפ טאיפ ארדואן, ובעקבותיה החלו הטורקים בהחלפת מסרים בין ירושלים לדמשק. ישראל עצרה את המגעים אחרי כמה שבועות, בעקבות מה שתואר אז כחשש להסלמה ביטחונית בצפון, והתגלגל להפצצת המתקן הסורי שנחשד ככור גרעיני בהקמה, בספטמבר 2007. זמן קצר אחרי פעולת חיל האוויר, הוסכם בין אולמרט וארדואן שהמגעים יחודשו.

המתכונת שנקבעה לשיחות היתה פשרה בין הדרישות המקדימות של הצדדים. אסד דרש שהמשא

אלוף בן, חוקר אורח במכון למחקרי ביטחון לאומי, פרשן מדיני, הארץ

ובנו בשאר – נתפסו כגורם אמין ויציב, שיכול "לספק את הסחורה" בניגוד למנהיגים החלשים של הרשות הפלסטינית. שלום עם סוריה יסגור את "טבעת ההסדרים" סביב ישראל, יפתח לישראלים את הנתביב היבשתי לטורקיה ולאירופה, יקטין את שכנת המלחמה הכוללת, ויחליש את כושר המיקוח של הפלסטינים בדיונים על הסדר הקבע. ההסכם עם סוריה גם נתפס כפחות בעייתי מהערוץ הפלסטיני: בעיקרו של דבר, מדובר בקביעת גבול וסידורי ביטחון, בהמשך למשא ומתן מפורט למדי שהתנהל כבר בעשור הקודם. אין בערוץ הסורי בעיות רגשיות ואידיאולוגיות מסובכות, כמו ירושלים או התביעה הפלסטינית למימוש "זכות השיבה".

את הקריאה לחידוש הערוץ הסורי הובילו

בישראל ראשי מערכת הביטחון – שר הביטחון, אהוד ברק, הרמטכ"ל, גבי אשכנזי, וראש אמ"ן, עמוס ידלין, שראו בו אמצעי לשיפור מצבה האסטרטגי הכולל של ישראל, על רקע המתיחות הגוברת עם איראן והעימות הנמשך עם חמאס ברצועת עזה. לפי הערכת המודיעין

השנתית שהוצגה לממשלה, האיום הביטחוני העיקרי שנשקף לישראל ב־2008 נובע מכינונה של ברית צבאית בין איראן, סוריה, חזבאללה וחמאס, עם תמיכה מבחוץ של "הג'יהאד העולמי". קואליציה כזאת של "מערך ההתנגדות" עלולה לתקוף את ישראל במתואם, בירי טילים ורקטות אל העורף ובפגיעות טורר, בתגובה לתקיפה ישראלית של מתקני הגרעין באיראן, כיבוש מחדש של עזה, או התלקחות והסלמה בלבנון.

אין ספק שישראל חשה מצוקה אסטרטגית, בעקבות הכישלון במלחמת לבנון השנייה, התהדקות

הקשרים בין חברי "מערך ההתנגדות" והתעצמותם הצבאית הנמשכת. מדינה הניצבת מול קואליציה של אויבים, חותרת להפריד ולנתק ביניהם, כדי לשפר את מצבה האסטרטגי. חידוש הערוץ הסורי יעניק לישראל הזדמנות להוציא חוליית־מפתח מהברית העוינת, ערב שעת ההכרעה מול איראן.

גם אם ישראל לא החליטה עדיין לתקוף בעצמה את מתקני הגרעין האיראניים, ברור שהיא רוצה לשמור לעצמה את חופש ההחלטה על פעולה כזאת. ככל שישראל תצליח להחליש את מעגל ההשפעה האיראני בסביבתה, כך יקל על מקבלי ההחלטות בירושלים להתמודד עם האיום האיראני, ויקטן הסיכון של מלחמה בכמה חזיתות, אם למשל יושמד מפעל העשרת האורניום בנתאנו. במקרה

שסוריה תעמוד מהצד אחרי פעולה כזאת, יקטן במידה משמעותית ארסנל הטיילים והרקטות המכוונים לישראל. חזבאללה יוכל אמנם לתקוף את ישראל ברבבות הרקטות שלו, אך יסבול מהיעדרו של העורף הלוגיסטי והאסטרטגי הסורי, שסייע לו במלחמת

לבנון השנייה ואחריה. חמאס מנותק גיאוגרפית מהזירה הסורית, אך מנהיגיו יושבים בדמשק בחסותו של אסד ונוהרים מאוד בכבודו. ביטוי לכך ניתן כמה ימים לאחר הצהרות השלום של אסד, כשמנהיג חמאס חאלד משעל יצא בהכרזות מתונות משלו.

ההסדר עם ישראל אמור לייצר לסוריה תמריץ חלופי לברית עם איראן, בדמות הידוק היחסים עם וושינגטון והפחתת המתיחות הכללית באזור. סוריה אותתה כל הזמן שהיא "יושבת על הגדר", ונמנעה במובהק מהזדהות אידיאולוגית עם איראן ביחס לישראל: אסד לא חזר על ההצהרות האנטי־

ישראליות הלוחמניות של מחמוד אחמדינג'אד, אלא להיפך, הדגיש את מחויבותו לשלום.

הדרך האפקטיבית ביותר לבחון את מידת נכונותה של סוריה להתרחק מהקואליציה נגד ישראל, תהיה להציב את אסד בדילמה "הגולן או איראן". אם יסייע לאיראן במלחמה נגד ישראל, יסתכן באובדן הגולן לשנים רבות; ואם יאמין שהתנהגות טובה תקרב את השבתו לידי סוריה, יתפתה להשאיר את האיראנים לבדם.

יש שני טיעונים עיקריים נגד הגישה הזאת. הראשון הוא שהברית עם איראן היא אינטרס אסטרטגי חשוב של סוריה יותר מחצי יובל שנים, והיא לא תוותר עליה בשביל ישראל, ובוודאי שלא תמורת הבטחות נסיגה שכבר נשמעו בעבר ולא התגשמו. הטיעון השני מפחית מחומרת האיום במתקפה מתואמת של קואליציה פרו-איראנית. בשנתיים האחרונות נלחמה ישראל נגד חזבאללה, הפציצה את סוריה, וגרמה פגיעות קשות לחמאס בעזה. בעלי הברית סייעו בכסף ונשק לגורם שנלחם נגד ישראל, אך נזהרו מאוד ממעורבות גלויה בעימות. מכך אפשר להסיק, שגם אם ישראל תפעל נגד איראן, התגובה הסורית נגדה לא תהיה אוטומטית – בעוד שהנסיגה מהגולן תהיה צעד בלתי-חוזר, בעל השלכות מרחיקות לכת.

מה בוער?

הטיעונים של תומכי ההסדר עם סוריה מעוררים שאלה: אם הדברים כה פשוטים, והאינטרס האסטרטגי של ישראל כה מובהק, מדוע נכשלו עד היום כל המאמצים להשיג שלום עם סוריה? ומה אפשר ללמוד מכישלונות העבר על סיכויי ההצלחה של המשא ומתן בעיתוי הנוכחי?

מאז עלייתו של יצחק רבין לשלטון ב-1992, הנחת היסוד של כל מנהיגי ישראל היתה שאין לרשותם די כוח פוליטי להשיג הסדרים שיכללו פינוי שטחים ויישובים בשתי החזיתות, הסורית והפלסטינית. נסיגה מקבילה מהגדה המערבית ומרמת הגולן

נתפסה כמחיר יקר מדי, שדעת הקהל בישראל תתקשה לעכל. רבין ויורשיו שמעון פרס, בנימין נתניהו ואהוד ברק, בחנו תחילה את הערוץ הסורי, אך לא השיגו בו פריצת דרך ובחרו להתקדם עם הפלסטינים. אריאל שרון סירב לנהל משא ומתן עם גורם ערבי, והתנגד להחייאת הערוץ הסורי בנימוק שהבעיה הפלסטינית דוחקת יותר, ושיש לישראל אינטרס בבידודה של סוריה. בסופו של דבר, שרון בחר בנסיגה חד-צדדית בחזית הפלסטינית, ושמר על הסטטוס קוו מול הסורים.

אולמרט האמין, כמו שרון, שפתרון הבעיה הפלסטינית בוער יותר לישראל, ופנה לערוץ הסורי רק באיחור ובפרופיל נמוך, בהשוואה לשיחותיו עם נשיא הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס, על עקרונות להסדר הקבע.

מה גרם לשישה מנהיגים ישראלים להעדיף בזה אחר זה את המסלול הפלסטיני, שעל פניו נראה הרבה יותר מסובך ורגיש לטיפול מהערוץ הסורי? הסיבה העיקרית שעולה על הדעת, היא שמחירו הפוליטי והצבאי של הסטטוס-קוו בגולן היה ונשאר אפסי, בהשוואה למחיר שמשלמת ישראל על המשך שליטתה בפלסטינים. סוריה נמנעה מהפעלת כוח להחזרת הגולן, בשעה שהפלסטינים התישו את ישראל בפעולות טרור בלתי פוסקות.

אפשר להניח שראשי הממשלה הכירו לעיפה את הטיעונים האסטרטגיים בעד הסדר עם סוריה, כנראה גם האמינו בהם. אבל מלשכת ראש הממשלה, הדברים נראים אחרת מאשר במטכ"ל או באמ"ן. כל ראש ממשלה ישראלי משעין את מדיניותו על שני יסודות: שמירת התמיכה הפוליטית מבית, והבטחת התמיכה האמריקאית מבחוץ. כשיש מתח בין שני האילוצים האלה, גוברת הסכנה למשבר פוליטי ולנפילת הממשלה. כך קרה ליצחק שמיר, לפרס, לנתניהו ולברק שנפלו מהשלטון והפסידו בבחירות.²

שרון ואולמרט הצליחו לשרוד, בעיקר כיוון שידעו לאזן בין ריצוי האמריקאים והבטחת הערוץ הפוליטי.

מחירו הפוליטי והצבאי של הסטטוס-קוו בגולן היה ונשאר אפסי, בהשוואה למחיר שמשלמת ישראל על המשך שליטתה בפלסטינים

אולמרט הסכים להיכנס למשא ומתן על הסדר הקבע, בלחצה של שרת החוץ האמריקאית קונדוליזה רייס, אך סירב לפנות מאחזים ולהסתכן בעימות פנימי עם הימין, או להסיר מחסומים בשטחים ולהתעמת עם מערכת הביטחון.

בתנאים שנוצרו בשנים האחרונות, בייחוד מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה, מאמץ להסדר עם סוריה עמד בניגוד לאינטרס הפוליטי של ראש הממשלה הישראלי. ארצות הברית והקהילה הבינלאומית לא דחקו בישראל להשיג שלום עם סוריה, ואילו בזירה הפנימית, ברור היה שמהלך כזה ייתקל בהתנגדות ציבורית ופוליטית קשה.

העולם אינו לוחץ

ישראל נתונה תחת לחץ בינלאומי כבד לסיים, ולפחות לרכז, את שליטתה הישירה והעקיפה בפלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה. כל מנהיג או דיפלומט ישראלי שנפגש עם אישיות זרה ישמע טענות על המשך קיומן של ההתנחלויות והמחסומים בגדה, ועל המשבר ההומניטרי המחמיר בעזה. אפילו במקרים שישאל נתפסת כצד הצודק בסכסוך עם הפלסטינים, כמו אחרי השתלטות החמאס על עזה, הקונסנזוס הבינלאומי רואה בה מדינה כובשת, השוללת מעם אחר זכויות אזרחיות ופוליטיות, משתלטת על אדמותיו, ומפעילה נגדו כוח מוגזם.

ישראל רואה בשליטתה בגדה המערבית כורח ביטחוני חיוני, ומוכנה לשלם את מחיר הלחץ הבינלאומי, תוך ניסיונות לרכז. כך החליט שרון לסגת מרצועת עזה עד לקווי 1967, ולהקפיא את הבנייה בהתנחלויות שמחוץ לגדר ההפרדה בגדה. כך הציע אולמרט לסגת מרוב הגדה ("התכנסות") ואחרי גניזת הרעיון, הסכים לנהל משא ומתן עם עבאס על הסכם עקרונות. ההתנתקות מעזה ותהליך אנפוליס שיפרו במידה רבה את מעמדה הבינלאומי של ישראל, אך לא הביאו להסרת הלחצים לשיפור המצב ההומניטרי בשטחים ולעצירת ההתנחלויות.

בזירה הסורית המצב הפוך. שם נהנית ישראל משקט מוחלט. למרות שאין עוררין שהגולן הוא שטח כבוש, לפחות מעבר לגבול הבינלאומי, "העולם" אינו לוחץ על ישראל לסגת משם ולהשיב את האדמה לסורים. היישובים הישראליים בגולן לא מטרידים איש בארצות הברית או באיחוד האירופי, ואיש גם לא מודאג ממצבם של הדרוזים בכפרי צפון הגולן, החיים תחת שלטון ישראלי.

בתחילת העשור הקודם ראו ממשל בוש האב, והממשל הראשון של קלינטון, חשיבות אסטרטגית גדולה להשגת שלום ישראלי-סורי. הסדר מדיני שיעביר את סוריה למחנה המתון, הפרו-אמריקאי, נראה כנדבך חשוב בביסוס היציבות האזורית מול עיראק ואיראן, ונתפס כהמשך טבעי לשלום בין ישראל למצרים (ובהמשך גם לירדן). כשלון המגעים האלה, וכשלון הניסיון האחרון של קלינטון לתווך בין ברק לחאפז אסד במאוס 2000, הביאו לגניזת התיק הסורי והתרכזות אמריקאית במסלול הפלסטיני. ממשלות אירופיות ואחרות שגילו עניין בתהליך המדיני, התמקדו מההתחלה בעניין הפלסטיני ומיעטו להתערב בערוץ הסורי.

ממשל בוש הבן הקצין את הגישה, והתייחס לסוריה כמדינה בעייתית ומצורעת, שמשטרה אינו לגיטימי. האמריקאים מאשימים את סוריה במתן חסות לטרור הפועל נגדם בעיראק, ותומכים בקיומה של לבנון עצמאית ודמוקרטית. בעקבות ההתנקשות בראש ממשלת לבנון לשעבר, רפיק חריירי, הובילו בוש ונשיא צרפת הקודם, ז'אק שיראק, את המהלך הבינלאומי להוצאת הסורים מלבנון ולהקמת בית-דין בינלאומי לחקירת הרצח. בוש גם דחה את המלצות ועדת בייקר-המילטון, שהציעה לחדש את המשא ומתן הישראלי-סורי כדרך להקטנת הנזק האסטרטגי שגרמה המלחמה בעיראק.

ישראל רחוקה מעיראק, ואינה משפיעה על הנעשה שם, אך למתרחש בזירה הלבנונית יש חשיבות רבה לאינטרסים של ישראל. "מהפכת הארזים" בלבנון ב-2005 וסילוק הסורים נראו כהישג הבודד

**כשלון הניסיון
של קלינטון
לתווך בין ברק
לחאפז אסד
במאוס 2000,
הביא לגניזת
התיק הסורי
והתרכזות
אמריקאית
במסלול
הפלסטיני**

איומיה המעורפלים לעודד את "ההתנגדות" בגולן לא התבטאו בינתיים במעשים. נכון שסוריה פגעה בישראל בעקיפין באמצעות חיבאללה וארגונים פלשתיניים, שלהם העניקה חסות וחימוש, אך הדיון הציבורי בישראל נוטה להתעלם מכך.

הרגיעה הביטחונית, בצד הנופים המרהיבים והיעדרה של אוכלוסייה עוינת ומתמרדת, תרמו לפופולריות הרבה של הגולן בקרב הישראלים. בשיח התקשורתי והפוליטי, תושבי הגולן הם "מתישבים" ולא "מתנחלים" כמו בגדה. בגולן גם אין תנועות וארגוני מחאה כמו "שלום עכשיו", "בצלם", "גוש שלום" או "יוזמת ז'נווה" שחותרים לפירוק ההתנחלויות ויציאת ישראל מהגדה. "התנועה לשלום ישראל-סוריה", שהקים מנכ"ל משרד החוץ לשעבר אלון ליאל, לא הטביעה עדיין חותם ציבורי של ממש. ההתארגנויות של מתישבי הגולן הרבה יותר בולטות ואפקטיביות, בתגובתן המהירה לכל רמז על חידוש הערוץ הסורי.

על אולמרט לא מופעל, אם כך, לחץ להתקדם בערוץ הסורי. אבל יש לו אינטרס פוליטי להיראות כמי שפונה לנתיב הזה. ראשית, המשא ומתן עם סוריה יקשה על מפלגת העבודה בהנהגת ברק לעזוב את הקואליציה של אולמרט. שר הביטחון יתקשה להסביר, מדוע פירק את הממשלה שמגשימה את תוכניתו המדינית. שנית, אולמרט מעוניין בגיבוי של כלי תקשורת ואישי ציבור התומכים בהסדרי שלום, ביחוד על רקע חקירותיו.

הקושי הפוליטי יהיה טמון במעבר ממשא ומתן להסדר של ממש. רוב מכריע בציבור מתנגד כיום לנסיגה מהגולן. הציבור יוכל כמובן לשנות את דעתו, אבל הממשלה תידרש למאמץ שיווק גדול כדי לשכנע את דעת הקהל, ומנהיג לא פופולרי כאולמרט יתקשה בכך. "חוק שריון הגולן" מ-1999 מחייב רוב של 61 ח"כים כדי לאשר את ביטול סיפוח הגולן לישראל, ובתנאים מסוימים גם משאל עם. אפשר להעריך שחתימת הסדר עם סוריה, שתחייב את פינוי היישובים מהרמה, תעורר גל מחאה גדול, שיתפשט

של מדיניות בוש לעידוד הדמוקרטיזציה בעולם הערבי. ישראל, לעומתם, היתה מעדיפה שסוריה תשלוט בלבנון ותכפה את מרותה על חיבאללה, וראתה בממשלת סיניורה בביירות מטרד שאינו תורם דבר לביטחון או ליציבות. המחלוקת באה לביטוי במלחמת לבנון השנייה, כשישראל ביקשה להרוס את התשתיות הלבנוניות ונתקלה בסירוב אמריקאי.

ממשל בוש מיקד את תשומת ליבו – גם אם באיחור – בקידום "פתרון שתי המדינות" בערוץ הפלסטיני. אפשר להעריך, שבוש חשש מהשתלטות סורית חוזרת על לבנון, בחיפוי ההסדר עם ישראל, ולא האמין שהחזרת הגולן תביא יציבות ושקט לעיראק. הגורמים השמרניים יותר בממשל גם הביעו מורת רוח שקטה מהרעיון של נסיגה מהגולן.

אפילו אחרי הפצצת המתקן הגרעיני החשוד בספטמבר 2007, שהיתה פעולה מלחמתית לפי כל פרשנות סבירה לחוק הבינלאומי, ממשלות המערב נמנעו מביקורת על ישראל. בוש אפילו שיבח את הפעולה בפומבי כעבור כמה חודשים. איש בעולם – אפילו לא מדינות ערב – לא קרא למנף את ההפצצה כדי לחדש את תהליך השלום, במטרה למנוע הסלמה נוספת בצפון. רק טורקיה, שלה יש אינטרס ישיר בהפגת המתרחבות בסביבתה, גילתה עניין בהחייאת הערוץ הסורי.³

בנסיבות כאלה, אולמרט יכול להעריך שהרווח המדיני שתפיק ישראל מהתקדמות עם הסורים יהיה קטן, אם בכלל. ישראל אף עלולה להיראות כמי שמחפשת "מסלול עוקף" כדי להימנע מוויתורים לפלסטינים. עם זאת, לא נראה שהממשל האמריקאי ינסה להפריע למשא ומתן, ויש חשיבות גם לחיזוק היחסים עם בעלת ברית אזורית כטורקיה.

גם בבית אין התלהבות

מאז חתימת הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה, במאי 1974, רמת הגולן נהנית משקט ביטחוני שאזורים אחרים בישראל יכולים רק להתקנא בו. סוריה מקיימת בקפדנות את הסכם ההפרדה, וגם

מהימין לעבר המרכז הפוליטי. גיוס רוב פרלמנטרי מוצק לתמיכה בהסדר כזה יהיה מסובך במקרה הטוב (אפילו סיעת השלטון, קדימה, מפולגת ביחס לנסיגה מהגולן).

אך כל עוד אין הסדר, המערכת הפוליטית הישראלית מוכנה לעכל את ניהולו של משא ומתן עם סוריה. עד היום, שום ממשלה לא נפלה או התערערה בגלל הערוץ הסורי. המפד"ל וש"ס נשארו בקואליציה של ברק בשעה שהציע לסגת כמעט עד לכנרת. ש"ס מתחה ביקורת על סוריה כחברת "ציר הרשע", אך לא איימה שתעזוב את הממשלה. האדישות לכאורה של מפלגות הימין הדתי לגורל הגולן עומדת בסתירה בולטת להתנהגותן ביחס להסדר קבע עם הפלסטינים. ש"ס הודיעה שתעזוב את קואליציית אולמרט אם ירושלים תעלה לדיון.

המסקנה היא שאולמרט יכול להתקדם במשא ומתן עם סוריה, וכל עוד לא יתקדם מדי, ויתאים את מהלכיו לכושר הספיגה של המערכת הפוליטית, הוא יוכל לשמור על הקואליציה שלו ללא פגע.

מה נשתנה מ-2000

המגעים לחידוש המשא ומתן מעוררים את השאלה, מה נשתנה בערוץ הסורי מאז הפסקת השיחות במאוס 2000. הוויכוח הטריטוריאלי הרי לא השתנה, וגם לא האינטרסים היסודיים של סוריה וישראל. אך אפשר לזהות כמה שינויים, שמשפיעים על המוטיבציה והיכולת של הצדדים להשיג הסדר, כמו גם על תוכנו של הסדר אפשרי.

השינוי העיקרי נובע מחילופי הדורות בהנהגה הסורית. חאפז אסד עורר סקרנות גדולה ויראת כבוד בישראל (ברק כינה אותו "מעצבה של סוריה המודרנית"). ואילו בנו נתפס כמנהיג ילדותי, לא אחראי, שכונה בביטויים מעליבים ("משחק בפלייסטיישן", "מנותק מסביבתו", "גרופי של נסראללה"). הזלוז באויב היה מוטעה. בשאר אסד התגלה כמנהיג הרפתקן, המוכן ליטול סיכונים כדי לשפר את מצבה האסטרטגי של ארצו.

זמן קצר אחרי עלייתו לשלטון, ב-2001, החליט בשאר לספק נשק סורי מתקדם לחזבאללה, ולא לשמש רק כתחנת מעבר לנשק איראני בדרכו ללבנון. כך הפך את חזבאללה לזרוע אסטרטגית עקיפה של סוריה מול ישראל⁴. בערך באותו זמן, לפי הערכת הסי-איי-איי, הוא החליט גם לרכוש מצפון קוריאנה כור לייצור פלוטוניום לנשק גרעיני. אילו הצליח הפרויקט, היתה סוריה משיגה את "האיזון האסטרטגי" המיוחל עם ישראל – מטרה שקבע האב במחצית שנות השמונים – ומציבה את עצמה כחזקה במדינות ערב. בשאר העז גם להתגרות בארצות הברית, ולסייע בעקיפין לטרור בעיראק, מה שעלה לו בנסיגה הכפויה מלבנון.

עם זאת, בשאר נזהר עד היום מחציית "הקו האדום" של מתקפה גלויה על ישראל בניסיון לשחרר את הגולן בכוח. אפילו אחרי שהופצץ המתקן הגרעיני החשוד, נמנע מתגובה צבאית וניסה לגמד את חשיבות האירוע. אסד התעלם גם מההתנקשות בבכיר חזבאללה עימאד מורנייה בדמשק בפברואר 2008, ולא נגרר אחרי חסן נסראללה להאשמת ישראל בחיסול או לאיומים בתגובה.

אבל עד כה, אסד לא גילה תעוזה ונחישות בגייושי השלום שלו. הוא דבק בתביעות אביו, שהמשא ומתן יתבסס מראש על התחייבות לנסיגה מלאה, ולא ניסה לשבור את הקיפאון במהלך דרמטי כמו פגישה עם ראש ממשלת ישראל או ביקור בירושלים. אפילו על פקידיו אסר להיפגש עם עמיתיהם הישראלים.

מעניין שאולמרט, בדומה לבשאר אסד, מוכן ליטול סיכונים אסטרטגיים – כפי שהראה ביציאתו החפוזה למלחמת לבנון השנייה, ואחר כך בהחלטתו להפציץ את המתקן הגרעיני בסוריה.

השינוי השני נובע מהתפוכות בלבנון. המשא ומתן בעשור הקודם התנהל כשישראל שולטת ברצועת הביטחון בלבנון, ומנהלת לחימה יומיומית נגד חזבאללה. הנחת העבודה של הצד הישראלי היתה שעם החזרת הגולן, יושג גם הסכם שלום עם לבנון,

כל עוד אין

הסדר, המערכת

הפוליטית

הישראלית

מוכנה לעכל את

ניהולו של משא

ומתן עם סוריה.

עד היום, שום

ממשלה לא נפלה

או התערערה

בגלל הערוץ

הסורי

וחזבאללה יפורק מנשקו כמו המיליציות האחרות. ב-2008 המצב שונה: צה"ל מחוץ ללבנון, וישראל אינה סובלת מ"הקזת דם" בהרג החיילים ברצועת הביטחון. אך חזבאללה התחזק מאוד, וסוריה איבדה את שליטתה הישירה בלבנון. קשה יהיה לתבוע כיום מהסורים, שיפרקו את חזבאללה מנשקו כחלק מהסדר שלום. הדבר מפחית, כמובן, מהמוטיבציה הישראלית להשיג הסדר: אם פעם לבנון נתפסה כחזית משנית, היום היא נראית כאיום עיקרי; ואם סוריה אינה מסוגלת להבטיח שקט לאורך כל הגבול הצפוני, מדוע לתת לה את הגולן?

השינוי השלישי נוגע לאופי ההסדר. המשא ומתן שניהל ברק עם הסורים נקטע בגלל ויכוח על השליטה בחוף הצפון-מזרחי של הכנרת. אסד דחה את ההצעה הישראלית, לשמור בשליטת ישראל רצועה צרה של כמה עשרות או מאות מטרים סביב האגם, והתעקש על נסיגה מלאה עד לכנרת. ברק סירב לסגת עד לקו המים. מאז הועלו שני רעיונות לפתור את המחלוקת הטריטוריאלית. רעיון אחד שגובש בשיחות לא פורמליות בין אלון ליאל לסורי-האמריקאי אייב סולימן, היה להפוך את רצועת החוף ואת מורדות הגולן לפארק בריבונות סורית, שאליו תהיה גישה חופשית לישראלים. רעיון שני העלו פוליטיקאים ישראלים, שהציעו להכיר בריבונות סוריה על הגולן, ולחכור ממנה את השטח לתקופה ממושכת. שני הרעיונות טרם נבחנו לעומקם במשא ומתן פורמלי, אך הם מעלים את האפשרות של פתרון "יצירתי" למחלוקת על הגבול.

השינוי הרביעי נובע מתוצאות מלחמת לבנון השנייה וההתנתקות מעזה, והתעוררותו מחדש של הוויכוח הפנימי בישראל על חשיבות השטח בעידן הטילים והרקטות. לתחושה שנוצרה בציבור הישראלי, שכל שטח שפונה הפך בסיס שיגור לרקטות, יש השפעה מעורבת. מצד אחד, החשש מפגיעת אלפי טילים ורקטות בעורף חיזק את התמריץ הביטחוני להגיע להסדר עם סוריה, אפילו במחיר הוויתור על הגולן. במלים אחרות, החזרת הגולן נראית לתומכיה

כמחיר סביר להצלת תל אביב וחיפה מטילי הסקאד הסוריים.

מלחמת לבנון השנייה הראתה, שרקטות יכולות לפגוע בעורף ממרחק גדול, ולכאורה חיזקה את הטענה שלשטח אין חשיבות מול טילים ארוכי טווח. אך המלחמה הראתה גם ששליטה קרקעית בשטח היא הדרך האפקטיבית ביותר לדכא שיגורי רקטות, וחיזקה בכך את עמדתם של חסידי השליטה בגולן.

שלום או כלום?

אפשר להניח, שאולמרט ואסד מודעים היטב לכל השיקולים והנסיבות המעביים על סיכויי ההסדר בין ישראל לסוריה. מדוע, אם כך, הם נטלו את הסיכון והחליטו לחדש את המשא ומתן?

התשובה טמונה בהבנה, שיחסי ישראל וסוריה אינם מתנהלים רק בתבנית הדיכטומית של "עימות או שלום". יש ערך גדול גם לתהליך ולא רק לתוצאתו הסופית, בהפגת המתרחבות, במניעת הסלמה, ובאיתות על זהות אינטרסים בין שני הצדדים תוך מזעור הסיכון הפוליטי. בתורת המשחקים, חילופי מסרים כאלה נקראים "איתות" (signaling) בין שחקנים שאינם יכולים לתקשר ישירות זה עם זה, למשל בין חברות גדולות הכבולות בחקיקה למניעת מונופולים.

בנסיבות הנוכחיות, לסוריה וגם לישראל יש אינטרס משותף למנוע עימות ביניהן וליהנות מחופש פעולה בגזרות אחרות, מבלי שהצד השני יתערב ויפריע. סוריה מבקשת לנצל את שארית כהונתו הדועכת של בוש, כדי להשתלט מחדש על לבנון באמצעות חזבאללה. אין פלא, שההודעה על חידוש השיחות התפרסמה במקביל להשגת "הסכם דוחא" שחזק את שליטת חזבאללה בלבנון והחליש את מתנגדי סוריה בביירות. דמשק היתה מעדיפה שישראל תשב בצד ולא תפריע. באותה מידה, ישראל זקוקה לחופש פעולה ברצועת עזה ואולי גם מול איראן, והיא היתה רוצה שסוריה לא תילחם לצד

**בגלל ההסתייגות
האמריקאית,
היעדר הלחץ
הבינלאומי,
חולשת אולמרט
וההתנגדות
הפנימית לווייתור
על הגולן, הסיכוי
שיושג הסדר
שלום בקרוב
נראה כרגע קלוש**

הערות

- 1 **ידיעות אחרונות**, 23 במאי 2008. לפי הסקר, 19% מהציבור תומכים בנסיגה מלאה מהגולן, 29% – בנסיגה חלקית, ו-52% מתנגדים לכל נסיגה. הנשאלים היו חצויים בשאלה האם אפשר להגיע לשלום עם סוריה בעתיד הנראה לעין. בסקר קודם שפורסם ב-25 באפריל 2008, אחרי חשיפת קיומם של המגעים, 32% מכלל הציבור ו-25% מהציבור היהודי מוכנים לנסיגה מלאה מרמת הגולן; 74% מכלל הציבור ו-80% מהנשאלים היהודים אינם מאמינים שכוונות השלום של אסד רציניות. שמיר נקלע לעימות עם הנשיא ג'ורג' בוש האב בפרשת "ההתנחלויות או הערבויות", ואיבד את שותפיו הקואליציוניים מהימין אחרי ועידת מדריד; פרס התעלם מהזעם הציבורי, סירב להקפיא את התהליך המדיני עם הפלסטינים וניסה להישען על תמיכת קלינטון אחרי פיגועי הטרור בראשית 1996; הקואליציה של נתניהו התפרקה אחרי הסכם וואי; ברק איבד את שותפיו הפוליטיים בדרכו לקמפ דייוויד.
- 2 ארדואן מבקש בוודאי לבצר את מעמדה של ארצו כגורם חשוב במזרח התיכון, ולחזק את "מפלגת הצדק והפיתוח" בראשותו מול הכמאליסטים בטורקיה.
- 3 הפגיעות הקשות בישראל במלחמת לבנון השנייה נגרמו ברובן מנשק שסוריה ייצרה או סיפקה לחזבאללה: הרקטות ארוכות הטווח שנפלו בחיפה, וטילי הנ"ט שפגעו בטנקים ובלוחמים של צה"ל בלבנון.
- 4

חמאס והאיראנים, ותפעל ככל האפשר לרסן את חזבאללה.

חידוש שיחות השלום משמש אפוא כתחליף למנגנון גלוי של תיאום אסטרטגי בין דמשק לירושלים. צריך לראותו כאיתות הדדי בדבר "סגירת התיק" של הפצצת הכור בספטמבר 2007, וכהבנה על חלוקת "איזורי התערבות והשפעה" לחודשים הקרובים. כמובן שבגלל אופיה המצומצם והעקיף של ההידברות, הצדדים מסתכנים באי הבנות ובהפרת ההסכמות הלא פורמליות. אבל לסוריה ולישראל יש ניסיון ארוך באיתותים הדדיים וקביעת "קווים אדומים", ובמצב הקיים של יחסיהן, אי אפשר לצפות ליותר.

סיכום

לישראל יש עניין רב בחידוש המשא ומתן עם סוריה, במטרה להפיג את המתרחבות הביטחונית בצפון ולערער את הברית העויינת בהנהגת איראן. אך בגלל ההסתייגות האמריקאית, היעדר הלחץ הבינלאומי, חולשת אולמרט וההתנגדות הפנימית לויתור על הגולן, הסיכוי שיושג הסדר שלום בקרוב נראה כרגע קלוש.

חידוש שיחות השלום משרת את סוריה וישראל בשיפור מצבן האסטרטגי בטווח הקצר, תוך פתיחת הדלת לבדיקה של סיכויי ההסדר כשהתנאים הפוליטיים והבינלאומיים יבשילו.